

A NÉMETEK ELŰZÉSE SZLOVÁKIÁBÓL (1944–1946)

Németh István

(Eszterházy Károly Főiskola, Eger)

1. Német települési körzetek, lakossági létszám és társadalmi struktúra Szlovákiában

A szudétánémetekkel ellentétben, akiknek települései szinte kizárólag közvetlenül határosak voltak a zárt német településekkel, Szlovákiában a kárpáti németség (a kifejezés R. F. Kaindl történeztől származik, aki az 1907–1911. között megjelent három kötetes munkájában írt róluk *Geschichte des Deutschtums in den Karpathenländern* címmel) szórványtelepüléseken, kis csoportokra szakítva, a szlovákoktól átszótt három nyelvi szigeteken élt: a Szepességben, a bányavidéken és a pozsonyi térségben. Az 1930. évi népszámlálás szerint számuk a 10 ezer lakost meghaladó városokban Pozsony és a szepesi Igló (Neudorf, Banská Bystrica) kivételével 10 százalék alatt maradt.¹

A legismertebb német nyelvi szigetet a 12. századig visszanyúló történelmi és kulturális hagyományaikkal a szepesi szászok (Zipser) alkották 38 ezres létszámukkal. A 13. századtól alapított közép-szlovákiai bányavárosokból a 14. században német falvak jöttek létre az erdőben gazdag folyóvölgyekben, amelyeket Hauerlandnak (irtásföld) neveztek. A régió 25 falusi települése szinte teljesen megőrizte német jellegét, s itt 41 ezer német nemzetiségű lakos élt. Pozsony a zárt bajor–osztrák települési területekhez tartozott; hozzávetőlegesen 19 ezer fős német lakossággal.

Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás adatai szerint Szlovákiában összesen 154 821 német élt, akik közül 147 501 csehszlovák állampolgár volt. Az 1940. évi szlovák népszámlálás voltaképpen megerősítette ezt a létszámot: Szlovákiában az 1937. évi területi állapot szerint kerekén 155 ezer német élt.²

A lakosság szociológiai struktúrája is egyenetlen volt. A szepesi szászok valamennyi foglalkozási csoportot képviselték: a kereskedőket, kézműveseket, parasztokat, gyári- és erdei munkásokat. Az irtásfaluk lakosai kisparasztok, kertészek és vándormunkások voltak. A pozsonyi német polgárság a kereskedelem és az ipar városi szakmáit folytatta, de munkás és házaló is volt közöttük. A város körül élő német lakosság kevés kivétellel a munkássághoz és parasztsághoz tartozott.

Vallási hovatartozásukat illetően a szepesi szászok 60–70 százaléka az evangélikus, a többi a római katolikus egyházhoz tartozott. Ezzel szemben az irtás-

¹ Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Band 1. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH, München, 1984. 137. o.

² Uo. 139–140. o.

falvak lakosságának többsége római katolikus vallású volt. A pozsonyi németek kétharmada római katolikus, egyharmada evangélikus volt.³

2. A kárpáti németiség politikai struktúrája

A szlovákiai németiség zárt pártpolitikai képviselésének megteremtése érdekében az 1929. évi parlamenti választások előtt megalakult a Karpatendeutsche Partei (Kárpáti-német Párt). Önálló pártalakításuk fő szorgalmazója Dr. Samuel Frühwirth, a pozsonyi németiség ismert személyisége, D. Carl Eugen Schmidt pozsonyi evangélikus lelkész, a Szudéta-vidékről származó Manuschek gyáros, valamint Dr. Roland Steinacker professzor volt. Az első választásokon mindössze 18 ezer szavazatot szereztek. Híveik számát csak az 1935. évi választások előtt növelték, amikor fiatal generációjuk választási szövetségre lépett Konrad Henlein Szudétanémet Hazafias Frontjával (Sudetendeutsche Heimatfront), amely rövidesen Szudétanémet Párttá (Sudetendeutsche Partei – SdP) alakult. A Kárpáti-német Párt 1935 novemberében unióra lépett az SdP-vel. Henlein a kárpáti németek elnökségét is átvette, helyettese pedig Franz Karmasin későbbi népiségi vezető lett. A Kárpáti-német Párt szervezetileg betagozódott az SdP-be, s végül 1938 szeptemberében azzal egyidejűleg betiltották.⁴

A Szlovák Néppárt, amelynek elnökségét Hlinka halála után, 1938. augusztus 16-án Dr. Josef Tiso vette át, a Csehszlovák Köztársaság megalakulása óta a szlovák autonómiáért küzdött, az országról való leválása nélkül. Az 1938. szeptemberi müncheni egyezmény után röviddel elérte a szlovák autonómiát, de Tiso kormánya súlyos politikai és gazdasági problémákba ütközött, mivel az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében le kellett mondania Magyarország javára a Kárpátok előterének termékeny területeiről, illetve Pozsony környékén két területet (Engerau és Theben) át kellett engednie Németországnak. A szlovák autonóm kormány cseh politikai befolyás elleni lépései miatt Hacha államelnök 1939. március 10-én leváltotta Tisot. A Német Birodalom közvetlen befolyására, és a szomszéd államok közötti felosztását megelőzendő, a szlovák parlament 1939. március 14-én kikiáltotta a Szlovák Köztársaságot, amely a március 18-i szerződéssel a Német Birodalom védnöksége alá helyezte magát.⁵

A szlovák kormány németbarát politikáját befolyásolta, hogy az ország kis létszámú németisége nem veszélyeztette állami létét, illetve Szlovákia a Német Birodalomnál keresett támaszt a magyar területi igényekkel szemben. A szlovák kormány első intézkedései között feloldotta a Kárpátnémet Párt betiltását, amely most már Franz Karmasin népiségi vezetővel az élen német nemzetiszocialista mintára szerveződött, s Német Pártként (DP) szervezetileg és ideológiailag szorosan kapcsolódott Hlinka pártjával. Népiségi jogokat 1939 júliusában alkotmányosan is rögzítették.

³ Uo. 141. o.

⁴ Uo. 146–147. o.

⁵ Uo. 147–148. o.

A német népcsoport hatáskörét 1938 novemberében előbb kibővítették, majd 1939. július 21-én a Szlovák Köztársaság alkotmányában is rögzítették, így a német népcsoport erős alkotmányjogi pozíciót kapott.⁶

A szervezeti egység azonban nem jelentette a német népcsoport belső zártságát. A nemzetiszocialista eszmevilág érvényesülését gátolta a szlovákiai német-ség politikamentes beállítottsága, vallási megosztottsága, mély vallásossága és a lutheri egyházi szervezet ereje.

3. A második világháború hatása a szlovákiai németiségre

Miután Szlovákia 1939. március 14-én német támogatással önállónak nyilvánította magát, Hitler – szakítva korábbi ünnepélyes ígéretével, miszerint a Szudéta-vidék az utolsó területi követelése – március 15-én német csapatokat vezényelt a megcsonkított Csehszlovákiába, amelyet másnap „Cseh–morva Birodalmi Protektorátussá” nyilvánított. Március 23-án Szlovákia szerződésileg a Német Birodalom „védelme” alá helyezte magát.⁷ (Politikai nyomásra ugyanezen a napon Litvánia visszaadta a Német Birodalomnak az 1923 januárjában megszállt Memel-vidéket, ahova német csapatok vonultak be.) A Szovjetunió, amely Csehszlovákiával 1935-ben katonai egyezményt kötött, 1939. szeptember 16-án elismerte a szlovák államot, s decemberben bezáratta a Moszkvában addig működő csehszlovák követséget.

1944 közepéig Szlovákiát és 155 000 fős német kisebbségét megkímélték a háború közvetlen hadieseményei. Nem került sor élelmiszerjegyek bevezetésére, s a birodalmi munkaszolgálatot a jó kereseti lehetőségek miatt inkább kedvezménynek tekintették. Szerény keretek között maradt a népi-németek aktív katonai szolgálata is. 1944-ig a szlovák hadseregben csak németekből álló egység szolgált.⁸

A népi-németek szervezeteire támaszkodva az SS már a háború elején önkénteseket kívánt toborozni a birodalmi-német politika számára. Szlovákiában ideológiai befolyásukat főleg a Hlinka-gárdára támaszkodva igyekeztek kiterjeszteni. Az általános SS keretében megkíséreltek felállítani egy bevetési csapatot (Einsatztruppe-Sturmbann), amely azonban meglehetősen erős ellenállásra talált a német népcsoport vezetésében, amely nem kívánta megterhelni a szlovák állammal fennálló kapcsolatait egy szorosabb birodalmi-német kapcsolattal, s nem kívánt megtérni ellenőrzése nélküli szervezetet. Az SS masszív nyomásával azonban nem tudott megbirkózni, így végül a 150 ezer fős szlovákiai németiség közül 1943. december 28-án összesen 8367 fő (5,57%) volt háborús szervezet tagja: relatíve magas számban (5390 fő) szolgáltak a Waffen-SS-ben; mindössze

⁶ Uo. 149–150. o.

⁷ Klaus Hildebrand: Das Dritte Reich. R. Oldenbourg Verlag, München, 1991. 39. o.

⁸ Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Band 1. i. m. 154–155. o.

237-en a német Wehrmachtban, a szlovák illetve magyar hadseregben 1740 fő. A különböző fegyveres csapatokban pedig 1000 fő szolgált.⁹

A német háborús veszteségek miatt végül azonban birodalmi-német részről kiterjesztették a hadkötelezettséget Szlovákia német nemzetiségű állampolgáira (népi németek) is a két kormány 1944. június 7-i egyezménye alapján. Még ebben a hónapban megkezdődött a hadiiparban és hadigazdaságban nélkülözhetetlen férfiak behívása. A szlovák hadsereg két népi-német egységét betagolták a Waffen-SS-be.

A német Wehrmachtba és a Waffen-SS-be történő kényszerosorozás passzív ellenállást váltott ki a hadköteles férfiak és családjaik körében. A szökevények elfogására a szlovák rendőrség és a német népcsoport tagjaiból álló SS-egységek razziáztak. Ez volt az első látható jele annak, hogy a német népcsoport tagjai nem követték egységesen a nemzetiszocialista jelszavakat.¹⁰

4. A szlovákiai felkelés (1944. augusztus–október)

1943 végére felerősödött az illegális kommunista mozgalom tevékenysége, amelyhez csatlakoztak a csehek és szlovákok közös államát sürgetők, illetve az állami katolicizmust vallási okokból elutasítók személyek is. A két csoport emigránsai Moszkvából és Londonból élénk propaganda-tevékenységet folytattak az uralkodó rendszer ellen.

A csehszlovák–szovjet barátsági egyezmény aláírása (1943. december: Beneš Moszkvában) után a két csoport – amelynek bel- és külpolitikai céljai messzemenően eltértek egymástól – 1943 karácsonyán a Nemzeti Tanácsban egyesült, amely szorosan együttműködött az emigráns csehszlovák kormánnyal. A felkelés katonai előkészítését a szlovák haderők vezérkari főnöke, Golian altábornagy vállalta magára. Hadművelet ürügyén Közép-Szlovákiában összevonta a harcra képes egységeket, hadianyagot és élelmiszert, amelyet formálisan a Nyugat-Szlovákiát ért szövetséges bombatámadások elől menekített át.

A hadsereg előkészületeitől függetlenül Kelet- és Közép-Szlovákia járhatatlan hegyi vidékein partizánegységek alakultak, amelyek túlnyomórészt szovjet vagy a Szovjetunióban kiképzett szlovák és cseh ügynökökből, szökött francia hadifoglyokból és menekült külföldi kényszermunkások ejtőernyőseiből álltak, s a szlovák és cseh kommunisták támogatását élvezték. 1944 nyarán megszaporodtak a kijevi szovjet partizánparancsnokság által irányított akciók a német utánpótlási vonalak és a szlovák rendszer hívei ellen.¹¹

A közeledő front hatására azonban a rendszerhez közel álló tisztek is cselekvésre szánták el magukat, hogy megóvják az országot a felesleges rombolástól. Malár tábornok, a Kárpátok hágóinál állomásozó két szlovák hadosztály parancsnoka, Čatloš honvédelmi miniszterrel egyetértésben érintkezésbe lépett a közelgő Vörös Hadsereggel, hogy az adott pillanatban megnyissa a hágókat és

⁹ Uo. 155. o.

¹⁰ Uo. 157–158. o.

¹¹ Uo. 158–159. o.

Szlovákia gyors elfoglalásával elkerülje a rombolást. Terveiket azonban a felgyorsult események megghiúsították.

Mielőtt azonban a Nemzeti Tanács lezárta volna katonai előkészületeit, a partizánegységek aktivitása kirobbantotta a felkelést. Augusztus 25–28-a között megszállták Közép-Szlovákia legfontosabb helységeit. Augusztus 26-án Turócszentmártonban az utolsó emberig lemészárolták az Otto tábornok vezette, Romániából hazautazóban lévő német katonai bizottságot.¹²

Az események hatására a Nemzeti Tanács augusztus 29-én a besztercebányai rádióban jelt adott a felkelésre, egyidejűleg pedig ideiglenes kormánnyá alakult, s általános mozgósítást rendelt el. A következő napokban a szlovák hadsereg és a partizánok egységeiből álló felkelők szinte egész Közép- és Kelet-Szlovákiát elfoglalták. De megghiúsult a Nemzeti Tanács azon reménye, hogy a felkelés az egész hadseregre kiterjedjen. A Nyugat-Szlovákiában vagy az országban másutt állomásozó szlovák egységeket ugyanis a bevonuló német csapatok lefegyverezték és internálták. Teljesületlenek maradtak a Szovjetunió és a nyugati hatalmak támogatásába vetett remények is. A következő hetekben ugyan a Szovjetunióban felállított vadászrepülő egység és egy ejtőernyős brigád fegyvert, és hadianyagot dobott le a felkelőknek, de a Vörös Hadsereg remélt szlovákiai előrenyomulására nem került sor. A nyugati hatalmak segélyakciói pedig megghiúsultak a szovjet állásponton, miszerint Szlovákia a Vörös Hadsereg műveleti területébe tartozik. A csehszlovák emigráns kormány küldötteinek nem sikerült megszüntetni a Nemzeti Tanácsban uralkodó anarchiát sem. A szlovák paraszti lakosság a fenyegetések hatására részvétlenül és várakozóan állt szemben az eseményekkel.¹³

Tiso még augusztus 29-én a Német Birodalom segítségét kérte a felkelők ellen. A kis létszámú német egységek azonban csak a Nyugat-Szlovákiában és keleten állomásozó szlovák hadosztályok lefegyverzésére voltak képesek. Az előbb Berger, majd Hermann Höffle tábornok vezette német SS-csapatok 8 hadosztálya majd csak október végén, két hónapos, mindkét oldalon súlyos áldozatokat követelő ütközetekben verte le a felkelést és foglalták el annak központját, Besztercebányát.

A közép- és kelet-szlovákiai németeket a felkelés kitörése nem érintette teljesen váratlanul, hiszen már hónapok óta erős partizántevékenységet észleltek. Információikat azonban népiségi vezetésük és a szlovák kormány egyaránt ignorálta vagy bagatellizálta.

A szlovákiai felkelés idején a német nemzetiség közvetlen részese lett a háborús eseményeknek. Miután a szlovák helyőrségek a Vág völgyében átálltak a felkelők oldalára, 1944. szeptember elején az egész közép-szlovákiai németiség a kezükbe került és minden külső segítségtől elvágták őket. A már ekkor megkezdődött fosztogatások és elhurcolások miatt a német falvak számos lakosa – aki tehette – a környező erdőkbe és elhagyott bányákba menekült. Mások a családjukat ért fenyegetés hatására kénytelenek voltak partizánnak állni. Azokban a helységekből, ahol idegen elemek tűntek fel partizánként vagy felkelőként, már

¹² Uo. 160. o.

¹³ Uo. 160–161. o.

az első napokban és hetekben németeket, és nemzeti érzelmű szlovákokat gyilkoltak meg. A kilengések nem csak a német népiségi vezetőket, hanem az egész német lakosságot érintették. A férfiakat kényszermunkára hurcolták vagy részben tömeggyilkosságok áldozatai lettek. Az ilyen jellegű, legszörnyűbb tömeggyilkosságra Glaserhauban, Prievidzában és Deutsch Proben-ben került sor.¹⁴

1944 szeptemberében a több mint három ezer német nemzetiségűt számláló Glaserhau (Kremnitz körzet) falut csehekből, lengyelekből, oroszokból és szlovákokból álló csehszlovák partizánegység szállta meg. Johann Perlak német gazdálkodó visszaemlékezéséből tudjuk, hogy szeptember 21-én hajnalban az egyik helyi szlovák lakos útmutatása alapján társaival együtt a polgári iskolában gyűjtötték össze őket. A 14–60 év közötti háromszáz német férfit fegyveres kísérettel hat marhavagonban a másfél km-re fekvő erdőbe szállították, s tömegsírokba lőtték őket. Mindössze kb. 86 főnek sikerült a szökés és az elrejtőzés egy szlovák vasutas segítségével. Előtte minden pénzüket elvették, amelyet a gyilkosok között szétosztottak „jó teljesítményükért.”¹⁵

Utána a Slovenská Lupča-i táborba, majd Hronec-be kerültek, ahol szeptember 23-ától október 28-ig nehéz munkát végeztek. Ekkor szabadították fel őket a bevonuló Wehrmacht egységei. 1945. március végéig Perlak otthon tartózkodott, majd a német Heimatschutz-cal előbb Csehországba, majd Pozsonyba került. Itt a partizánok megszabadították őket jobb ruházatuktól és megmaradt értékeiktől. Perlak a pozsonyi tölténygyár területén berendezett táborban élt 1945 júniusától 1946. május 21-éig, amikor kiutasították Németországba. A túlélők egyedül csak németségükkel magyarázták a partizánok tömeggyilkosságát, hiszen nem viseltek fegyvert, békésen folytatták szakmájukat, és sem a szlovákoknak, sem a cseheknek nem tettek semmi rosszat.¹⁶

A német lakosságot ilyen szörnyűségek csak Közép-Szlovákiában, a felkelés centrumában érték, ahol fanatikus gyűlölet élt a rendszer támaszainak tekintett németek iránt. E jelenségeket erősítette a német csapatok közeledésének híre, s a felkelés Himmler általi kíméletlen megtorlása is.

Szlovákia egyéb német településein is történtek drámai események, de ezek elmaradtak a közép-szlovákiai kilengésektől. A szepesi szászok pedig településeik védelmére népcsoportjuk vezetésével és a Wehrmacht támogatásával helyi védelmi egységeket alakítottak. Így területükön nem került sor a partizánegységek uralmára.

¹⁴ Uo. 162–163. o.

¹⁵ Vertreibung und Vertreibungsverbrechen 1945–1948. Bericht des Bundesarchivs vom 28. Mai 1974. Archivalien und ausgewählte Erlebnisberichte. Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonn, 1989. 292–293. o. A szlovákiai németek elűzéséről további visszaemlékezéseket lásd: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Band 2. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH, München, 1984. 711–818. o.

¹⁶ Vertreibung und Vertreibungsverbrechen 1945–1948. i. m. 294. o.

5. A német lakosság evakuálása és menekülése Szlovákiából

A német katonai vezetés már a szlovákiai felkelés kitörése előtt értesítette a szlovákiai német népcsoport vezetését, hogy a keleti frontot a Magas Tátráig tervezik visszavonni és a népcsoport csendben előkészítheti a szepesi németek evakuációját. A felkelés kitörése azonban megghiúsította e tervek teljes végrehajtását, s csak a közép-szlovákiai német iskolások elszállítására került sor.

Mivel szeptember közepére a kelet-szlovákiai német települések helyzete tarthatatlanná vált, a népcsoport vezetése elrendelte a német lakosság evakuálását és ingóságainak elszállítását Nyugat-Szlovákiába. A továbbra is bizonytalan helyzet és a Vörös Hadsereg előrenyomulása miatt 1944. október 27-én Berlinben elrendelték a kelet-szlovákiai szórványterületek és a Szepesség német lakosságának teljes evakuációját, akik végül a Szudéta-vidékre, Kelet-Ausztriába és a protektorátusba kerültek.¹⁷

A közép-szlovákiai németek szervezett evakuálása 1945 januárjában kezdődött meg. Már korábban, miként a Szepességben is, az iskolákat zárt transzportokban szállították el Ausztriába és a Szudéta-vidékre. Az irtásfalvak németjei túlnyomórészt szintén a Szudéta-vidékre és a protektorátusba kerültek. Számos német család csak drasztikus nyomásra (nyugdíj- vagy élelmiszer-jegy megvonás) hagyta el lakóhelyét. 1944–45 telén a – német források szerint – 140 ezer főre becsült német lakosságból közel 120 ezer főt evakuáltak.¹⁸ A második általános evakuálási felszólításra 1945. március végén került sor. Sorsuk gyakran előbb internálás és kényszermunka lett.

A Szudéta-vidékre került kárpáti németek többsége a helyreállított Csehszlovák Köztársaságban osztozott a szudétanémetek és menekült birodalmi németek sorsában. A csehszlovák hatóságok és a szovjet katonai vezetés sürgették visszavándorlásukat eredeti lakóhelyükre, amely 1945 nyarán indult meg és csak 1946-ban zárult le. Visszatérésük során fosztogatásnak, rablásnak voltak kitéve, sőt gyakorta életük is veszélyben forgott. A hazatérőket lezárt, elfoglalt vagy kifosztott házaik és gazdaságuk várták. Rövidesen kényszermunkára kötelezték, majd internálták őket, ahonnét munkára vitték őket.

Paul Fleischhacker a Pozsony melletti St. Georgenben élt, ahol a lakosok egynegyede német nemzetiségű volt. A falu nyolc osztályos német népiskolával, s egy szlovák polgári iskolával rendelkezett. Otthon mindene megvolt: ház, föld, legelő, szőlő és gyümölcsös, ezért sohasem szenvedett hiányt semmiben. Négy

¹⁷ Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Band 1. i. m. 166–167. o. A szudétanémetek kitoloncolásának további hat visszaemlékezését lásd: Wolfgang Benz (Hrsg.): Die Vertreibung der Deutschen aus dem Osten. Ursachen, Ereignisse, Folgen. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1995. 132–147. o. A kitoloncolások általános történeti háttéréhez lásd: Zayas, Alfred M. de: Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen. Vorgeschichte, Verlauf, Folgen. dtv, München, 1977. Németh István: Földönfutók Európában. In: Németország története 1871–1990. Aula, Budapest, 2004. 356–365. o., ill. uő: A német lakosság menekülése és áttelepítése Európában (1944–1949). In: Migráció a Kárpát-medencében. Kőrösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba, 1994. 84–100. o.

¹⁸ Uo. 170–171. o.

gyermeke közül kettő a német hadseregben szolgált. Környékükön 1944-ben nem került sor partizán-tevékenységre, amelyet azzal magyarázott, hogy ott sok szlovák élt és távol voltak a hegyektől.

1945 februárjában evakuálták őket, s májusig Korbitzban élt, amelyet szovjet csapatok szálltak meg, s kisebb kilengésekre került sor. Június közepén egy transzporttal visszakerült a falujába, de a lakásába nem tudott beköltözni, mert szlovákok foglalták le, s távolléte alatt minden ingóságát ellopták.

A visszatért németeket két házba zárták. Előbb önellátók voltak, vagyis a magukkal hozott élelmiszerből éltek, később pedig keményen meg kellett dolgozniuk ellátásukért. A takarítási- és helyreállítási munkák során a németek teljesen jogfosztottak voltak. Ágyneműjükből karszalagot hasítottak ki, amelyet lepecsételtek, s megkülönböztetésként hordaniuk kellett.

1945. június 22-én a csendőrség vizsgálat ürügyén gyalogmenetben a 18 km távolságra fekvő Engerau internálótáborába vitte őket, ahol három hónapra keresztül rendkívül ínséges körülmények között éltek. A táborban naponta mintegy tízen – főleg fiatalok – haltak meg vérhasjárványban.

1945 augusztusában Paul Fleischhacker a pozsonyi tölténygyár munkatáborába került, ahol kora hajnaltól késő estig keményen dolgoztak. A tábor 1946 májusában oszlatták fel. Ezután rövid ideig még több tábor megjárta, míg 1946. augusztus végén kitelepítették Németországba. A Korbach/Waldeck-i táborból végül magánlakásba költözött.¹⁹

6. A szlovákiai németek helyzete a Vörös Hadsereg bevonulása után és a Csehszlovák Köztársaság új rendszerében

Mivel a teljes szlovákiai németséget evakuálták, csak nagyon kevesen éltek meg a szovjet csapatok bevonulását hazájukba. Legtöbben ezzel a pillanattal Ausztriában, a Szudéta-vidéken vagy a protektorátusban találkoztak. A hazájukban maradtak szlovák ismerősök és rokonok révén igyekeztek meghúzni magukat. Egy részüket azonban az összeomlott szlovák rendszer híveivel együtt a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolták. Sokkal sanyarúbb sorsra kerültek azonban azok, akik a kassai székhelyű csehszlovák ideiglenes kormány és a partizáncsapatok kezébe kerültek.

A Szudéta-vidékre került evakuáltak – főleg szepesi szászok és az irtásfalvak lakói – összességében osztoztak a szudétanémetek és menekült birodalmi németek elleni cseh politika represszióiban. Sorsuk itt megmentett vagyonuk elkobzása, internálás, kényszermunka vagy a németországi szovjet megszállási övezetbe való kitoloncolás lett. Szlovák nyelvismereteik alapján azonban egy részüknek sikerült szlováknak kiadni magát, s így elkerülni a németek elleni megtorlásokat. A menekültek az általános káoszban rövidesen vissza akartak térni eredeti lakhelyükre, amelyet több helyen maguk a csehszlovák hatóságok és a szovjet katonai irányítás is szorgalmazott. Így számos szlovákiai németnek sikerült bejutnia a szlovák repatriáltak hazatérő transzportjaiba. A visszavándorlási hullám

¹⁹ Vertreibung und Vertreibungsverbrechen 1945–1948. i. m. 295–296. o.

1945 nyarán kezdődött, s csak 1946-ban zárult le, amikor az első kiutasított csoportok már elindultak nyugatra.

Ha a hazatérő szállítmányok között felfedezték őket, akkor mindenüket elvették, sőt életük is veszélybe került. 1945. június 18-án a morvaországi Prerau vasúti csomóponton a forradalmi gárdisták 247 kárpát-németet szállítottak le a vonatról és löttel agyon. Hazatérésükkor házaikat és gazdaságaikat lezárták. Vagy szlovákok költöztek be vagy minimum kifosztották. Rendőrségi bejelentkezésük után pedig többnyire kényszermunkára ítélték őket: a szovjet katonák szállásait takarították vagy – rossz ellátás mellett – helyreállítási munkákat végeztek.

Rövidesen helyi- és körzeti táborokat állítottak fel (leghírhedtebb a közép-szlovákiai Nováky, a pozsonyi térségben pedig a limbachi és engeraui tábor volt), ahol a németeket összegyűjtötték. A munkaképes férfiakat és nőket kemény munkára fogták. Szerencsésebb sors jutott azoknak, akiket a különböző hatóságok vagy magánszemélyek meghatározott időre „kivásároltak.”

7. A kitoloncolás

A potsdami határozatok értelmében a kárpáti németiség kitoloncolására az előkészületek 1946 áprilisában kezdődtek. A gyűjtőtáborokban összezsúfolt szlovákiai németeket 1946. július–szeptemberben toloncolták ki, de jóval méltányosabb körülmények között, mint másutt Európában. Az áttelepülőket felruházták, kezdetben ezer, később ötszáz birodalmi márkával látták el, s 50–100 kg-nyi csomagot vihettek magukkal. „Méltányos” kitelepítésük mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy sorsukat sem a szlovák vezetés, sem a csehszlovák kormány nem kezelte elsődleges problémaként.

A következő években keveseknek sikerült kijutni a Németországba toloncolt vagy odamenekült családtagjaikhoz. Végül is 24 ezren maradtak lakóhelyükön, akik osztoztak a Szudéta-vidéken maradt németek sorsában.²⁰

Rezümé

A németek elűzése Szlovákiából (1944–1946)

Az 1939. március 14-én kikiáltott Szlovák Köztársaság négy nap múlva a Német Birodalom védnöksége alá helyezte magát. A szlovák kormány németbarát politikáját befolyásolta, hogy kis létszámú németisége nem veszélyeztette állami létét, illetve Szlovákia a Német Birodalomnál keresett támaszt a magyar területi igényekkel szemben. A szlovák kormány első intézkedései között feloldotta a Kárpátaljai Német Párt tilalmát, amely Franz Karmasin népiségi vezetővel az élen német nemzetiszocialista mintára szervező-

²⁰ Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Band 1. i. m. 177–178. o. A német–cseh viszonyról lásd: Thurich, Eckart: Schwierige Nachbarschaften. Deutsche und Polen – Deutsche und Tschechen im 20. Jahrhundert. Eine Darstellung in Dokumenten. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln, 1990.

dött, s Német Pártként (DP) szervezeties és ideológiasilag szorosán kapcsolódott Hlinka pártjához. Népiségi jogaikat 1939 júliusában alkotmányosan is rögzítették.

1944 közepéig Szlovákiát és 155 000 fős német kisebbséget (német források szerinti adat) megkímélték a háború közvetlen hadieseményei. A német háborús veszteségek miatt azonban német részről kiterjesztették a hadkötelezettséget Szlovákia német nemzetiségű állampolgáira (népi németek) is, amelyről a két kormány 1944. június 7-i egyezménye rendelkezett. A Waffen-SS-be történő kényszersorozás erős passzív ellenállást váltott ki a hadköteles férfiak és családjaik körében. A szökevények elfogására a szlovák rendőrség és a német népcsoport tagjaiból álló SS-egységek razziaztak. Az esemény jelezte, hogy a népcsoport tagjai nem követték egységesen a nemzetiszocialista jelszavakat.

A szlovákiai felkelés (1944. augusztus–október) idején a német nemzetiség közvetlen részese lett a háborús eseményeknek. Miután a szlovák helyőrségek átálltak a felkelők oldalára, szeptember elején az egész közép-szlovákiai németiség a kezükbe került, és minden külső segítségtől elvágták őket. Már ekkor fosztogatásoknak, elhurcolásoknak voltak kitéve másutt is, amely jelenségek a felkelés Himmler általi megtorlása miatt részben tömeges kivégzésekig fajultak. A németek által lakott települések védelmére a német népcsoport vezetése és a Wehrmacht támogatásával helyi védelmi egységek alakultak.

A német katonai vezetés már a szlovákiai felkelés kitörése előtt értesítette a szlovákiai német népcsoport vezetését, hogy a keleti frontot a Magas Tátraig tervezik visszavonni, és a népcsoport csendben előkészítheti a szepesi németek evakuációját. A felkelés kitörése azonban megghiúsította e tervek teljes végrehajtását, s csak a közép-szlovákiai német iskolások elszállítására került sor. Mivel szeptember közepére a kelet-szlovákiai német települések helyzete tarthatatlanná vált, a népcsoport vezetése elrendelte a német lakosság evakuálását és ingóságainak elszállítását Nyugat-Szlovákiába. A továbbra is bizonytalan helyzet és a Vörös Hadsereg előrenyomulása miatt 1944. október 27-én Berlinben elrendelték a kelet-szlovákiai szórványterületek és a Szepesség német lakosságának teljes evakuációját, akik végül a Szudéta-vidékre, Kelet-Ausztriába és a protektorátusba kerültek. A közép-szlovákiai németek szervezett evakuálása 1945 januárjában kezdődött meg. Számos német család csak drasztikus nyomásra (nyugdíj- vagy élelmszer-jegy megvonás) hagyta el lakóhelyét. 1944–45 telén a német források szerint 140 ezer főre becsült német lakosságból közel 120 ezer főt evakuáltak.

A Szudéta-vidékre került kárpátaljai németek többsége a helyreállított Csehszlovák Köztársaságban osztozott a szudétanémetek és menekült birodalmi németek sorsában. A csehszlovák hatóságok és a szovjet katonai vezetés sürgették a visszavándorlásukat eredeti lakóhelyükre, amely 1945 nyarán indult meg, és csak 1946-ban zárult le. Visszatérésük során fosztogatásnak, rablásnak voltak kitéve, sőt gyakorta életük is veszélyben forgott. A hazatérőket lezárt, elfoglalt vagy kifosztott házaik és gazdaságuk várták. Rövidesen kényszermunkára kötelezték, majd internálták őket, ahonnan munkára vitték őket.

A potsdami határozatok értelmében kiutasításukra 1946. július–szeptemberben került sor, de jóval méltányosabb körülmények között, mint másutt Európában. Végül mindössze 24 ezren maradtak lakhelyükön, s osztoztak a Szudéta-vidéken maradt németek sorsában.

Resumé

Odsun Nemcov zo Slovenska (1944–1946)

Slovenská republika štyri dni po svojom vyhlásení 14. marca 1939 vstúpila do ochrany Nemeckej ríše. Priateľskú politiku slovenskej vlády voči Nemecku ovplyvňovalo to, že málopočetný nemecký element nijako nemohol ohroziť slovenskú štátnosť, resp. to, že Slovensko hľadalo u Nemeckej ríše ochranu pred územnými nárokmi Maďarska. Slovenská vláda v rámci svojich prvých krokov zrušila zákaz Karpatskej nemeckej strany, ktorá sa na čele so svojim vodcom Franzom Karmasinom organizovala podľa vzoru nemeckého národného socializmu a ako Nemecká strana (DP) sa organizačne aj ideologicky naviazala na Hlinkovu stranu. Ich práva boli v júli 1939 potvrdené aj ústavne.

Do polovice roku 1944 bolo Slovensko a s ním aj 155000-ová nemecká menšina (číselný údaj podľa nemeckých prameňov) uchránení pred bezprostrednými vojnovými udalosťami. Kvôli nemeckým vojnovým stratám sa však z iniciatívy Nemecka rozšírila branná povinnosť aj na slovenských občanov nemeckej národnosti (súčasť nemeckého ľudu), o čom hovorila medzinárodná zmluva zo 7. júna 1944. Nútený odvod brancov do Waffen-SS vyvolal medzi brancami a ich rodinami silný pasívny odpor. Na polapenie zbehov podnikali razie jednotky slovenských žandárov a SS zostavených z členov nemeckej národnej skupiny. Tieto udalosti naznačovali, že príslušníci nemeckej národnej skupiny neboli jednotní v podpore národnosocialistických hesiel.

Nemecká menšina sa počas slovenského povstania (august – október 1944) stala bezprostredným účastníkom vojnových udalostí. Potom, čo slovenské posádky prešli na stranu povstalcov, sa do ich rúk na začiatku septembra dostalo celé stredoslovenské nemecké etnikum, ktoré odrezali od akejkoľvek vonkajšej pomoci. Už vtedy boli aj inde vystavení útokom, rabovaniu a násilným odvlečeniam, ktoré v reakcii na Himmlerovu odvetu voči povstaniu niekedy končili aj hromadnými popravami. Na ochranu nemeckých sídiel sa pod vedením nemeckej národnej skupiny a s podporou Wehrmachtu vytvárali jednotky domobrany (FS).

Nemecké vojenské velenie už pred vypuknutím slovenského povstania informovalo vedenie nemeckej národnej skupiny na Slovensku, že plánuje stiahnuť východný front na líniu Vysokých Tatier, aby teda nemecká národná skupina mohla v tichosti pripraviť evakuáciu spišských Nemcov. Vypuknutie povstania však znemožnilo definitívnu realizáciu týchto plánov, takže došlo iba k evakuácii stredoslovenských nemeckých školákov. Keďže do polovice septembra sa situácia východoslovenských nemeckých sídiel stala neudržateľnou, vedenie nemeckej národnej skupiny nariadilo evakuáciu nemeckého obyvateľstva a prevoz ich hnuťelného majetku na západné Slovensko. Kvôli situácii, ktorá bola aj naďalej neistá, a kvôli postupu Červenej armády 27. októbra 1944 v Berlíne nariadili úplnú evakuáciu Nemcov z roztrúsených východoslovenských lokalít a spišských Nemcov, ktorí sa takto dostali do Sudet, východného Rakúska a na územie protektorátu. Organizovaná evakuácia stredoslovenských Nemcov sa začala v januári 1945. Mnohé nemecké rodiny opustili svoje domovy až po drastickom nátlaku (odňatie dôchodkov, resp. potravinových lístkov). V zime 1944–45 evakovali z nemeckého obyvateľstva, ktorého počet sa podľa nemeckých prameňov odhadoval na 140 tisíc, takmer 120 tisíc osôb.

Väčšina karpatských Nemcov, ktorí sa dostali do Sudet, zdieľala po obnovení Československej republiky osud sudetských Nemcov a utečencov z Reichu. Československé úrady a sovietske vojenské velenie naliehali na ich navrátení do pôvodných sídiel, čo sa začalo v lete 1945 a skončilo až v roku 1946. Pri svojom odsune boli vystavení útokom, rabovaniu, neraz aj s ohrozením života. Navrátilcov čakali zapečatené, obsadené alebo vyplienené domy a hospodárstva. Zakrátko im bola nariadená pracovná povinnosť, potom ich internovali a odvliekli na nútené práce.

V zmysle postupimských dohôd došlo v júli – septembri 1946 k ich vyhosteniu, ale za oveľa priateľnejších podmienok ako inde v Európe. Nakoniec z nich vo svojich domovoch ostalo 24 tisíc, ktorí zdieľali osudy Nemcov, ktorí ostali v Sudetoch.

Summary

The Deportation of Germans from Slovakia (1944–46)

In Slovakia the roughly 150,000 Germans of the Carpathians lived in three separate language islands: The region of Szepes, the region of Bratislava (then Pozsony) and the region of the mines.

In 1929 they founded the Carpathian German Party in order to further the cause of their closed party politics. In order to prevent being divided and incorporated among the neighboring states and under the direct influence of the German Reich, the Slovak Parliament declared the birth of the Slovak Republic on March 14, 1939. This new republic placed itself under the protectorate of the German Reich after just a few days. The German ethnic group received a strong constitutional position on July 21, 1939.

At the end of 1943, only 8440 persons were members of war-organizations such as the Waffen-SS, the Wehrmacht, and the Slovakian Army. Following the agreement between the Slovak and the German governments in June of 1944, military duty was also extended to Germans who were citizens of the Slovak Republic.

At the end of August 1944 partisan units organized with Soviet support created the Slovak Uprising. This was only put down by SS battalions toward the end of October. All of the Germans of mid-Slovakia were taken by the insurgents whose extreme deeds affected the entire German population.

In the months of September and October of 1944, the partial deportation of Slovakia's German population has been ordered. They were taken to the Sudetenland, East Austria, and the Czech-Moravian protectorate.

In the winter of 1944–45 roughly 120,000 Germans out of a total of 140,000 were deported. At the urging of Czechoslovak and Soviet authorities in the summer of 1945 their repatriation started and came to an end by 1946. The Germans of Slovakia who had been kept in concentration camps were deported between July and September 1946. They actually lived in better conditions than Germans elsewhere in Europe. There have remained 24,000 of them and they shared in the fate of the Germans who remained living in the Sudetenland.